

MANUELA NEVACI
(București)

AROMÂNII DIN SIRACU ȘI AMINCIU (MEȚOVO – PIND, GRECIA). ASPECTE LINGVISTICE ȘI ETNOGRAFICE¹

0. Aromânii formează mai multe grupuri, deosebite între ele prin particularități de grai, la care se adaugă anumite elemente specifice privind portul, muzica, unele obiceiuri, ca și modul de viață și ocupațiile. Cele mai importante grupuri sunt: **pindenii, grămostenii, fărșeroții și grabovenii.**

Poapele în mijlocul cărora trăiesc în Peninsula Balcanică îi numesc, în general, *vlahi*², termen prin care este desemnată întreaga populație romanizată din nordul și din sudul Dunării. Grecii îi mai numesc *cuțovlahi* ‘vlahi șchiopi’ și *caraguni* (purtători de gune negre), *burdzóvlaxos*³ și *arvanitovlahi* (vlahi originari din Albania), sârbii *tințari* iar albanezii *rëmëri* și *čobani*.

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/ 89/1.5/S/59758.

² Numele *vlah* este de origine celtică și a fost introdus în Balcani pe cale slavă (cf. Capidan 1942, p. 146). Termenul *vlah* care denumește o populație românească (probabil aromânească) apare în secolul al XI-lea la istoriograful Kedrenos și se referă la un eveniment petrecut în anul 976, iar apoi în documentul anexat la *Strategiconul* lui Kekaumenos (secolul al XII-lea), scris de un aromân, și atestă prezența unei populații românești în Grecia încă din secolul al X-lea (cf. Caragiu Marioțeanu 1975, p. 217).

³ Kyriazis 2012 demonstrează cum *burdzóvlaxos* este un calc după *caragúne*: **μπουρτζόβλαχος** o [burdzóvlaxos]: (μειωτ.) αγροίκος, απολίτιστος άνθρωπος. [μπούρτζι(i) -o- + βλάχος, ίσως από την έννοια ‘καστροφύλακας’]; **μπούρτζι** το [búrdzi]: φρούριο που βρίσκεται πάνω σε νησάκι και προστατεύει την είσοδο του λιμανιού. [τουρκ. burc ‘κάστρο’ -i (από τα αρβ.)];

Atât *rumân* (< lat. *romanus*), cât și sl. *vlah*, termeni folosiți pentru a numi români atât nord-dunăreni cât și sud-dunăreni, arată originea comună a acestora, ca descendenți direcți ai populației romanizate din Imperiul Roman de Răsărit.

1. În perioada 1 august–30 septembrie 2011 m-am deplasat în Grecia prin contractul postdoctoral POSTDRU „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, ID 59758/2010, finanțat din Fondul Social European (FSE), prin Programul Operațional Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013 (POS DRU), cu proiectul *IDEN- TITATE ROMÂNEASCĂ ÎN CONTEXT BALCANIC*.

În timpul șederii în Grecia am efectuat anchete de teren și înregistrări de texte dialectale (100 de ore) la aromânii:

pindeni: Vlahoclisura, Mețovo (Aminciu), Anilion (Cheari „Locul unde apune soarele”), Siracu, Veria, Avdela, Perivoli, Samarina;

fărșeroți: Kristalopiyyi, Horopani (Stenimahos), Katerini, Nea- guște, Pisuderi;

grămosteni: Meyali Livadi, Gramoste, Deniscu.

Localitățile menționate se află în Macedonia grecească, în Epir (Pind) și în Tesalia.

Am profitat de deplasarea în Balcani, pentru a efectua, de aseme- nea, anchete în Albania la aromânii:

– fărșeroți, din localitățile Corcea, Pleasa, Moscopole, Drenova, Fier, Ducasi, Përmet, Andon Poci, Stan Carbutara, Shqepur, Poian, Saranda;

– graboveni, din Shipska, Pogradec.

De asemenea, am efectuat anchete de teren și la aromânii din Muloviște, R. Macedonia.

Multe din localitățile vizitate au atestări vechi, unele dintre ele chiar foarte vechi: Siracu, Mețovo (Aminciu), secolele XII, XIII. Al- tele sunt așezări noi, după 1950, după sedentarizarea aromânilor pă- stori în general, în locurile de iernat: Kristalopiyyi (așezare de fărșeroți

μπουρτζο- < **μπρούτσο-** < **alb. bërruc / brruc** ‘gunë burrash prej leshë delesh, me thekë të gjatë; shark’ (Fjalor 2006) < **berr** ‘bagëti e imët’ (Fjalor 2006). Trajtat **μπρούτσα, μπερούτσα** edhe në greqishten e Epirit. Pra **μπουρτζόβλαχος** < **μπρούτσο- όβλαχος** ‘βλάχος που φοράει μπρούτσα’.

întemeiată în 1954, în Grecia), Andon Poci și Drenova (Albania, așezări de fărșeroți), Oreocastro (grămosteni originari din Meyala Livadyea), Nea Perivoli, în câmpia Tesaliei, (originari din Perivoli, Pind), Nea Zoi (fărșeroți din Albania stabiliți în Câmpia Tesaliei). Unora din localitățile vizitate li s-a schimbat denumirea, de exemplu, Horopani, în Stenimahos), în urma părăsirii satului de către aromâni, prin venirea în România, în locul lor fixându-se greci veniți din Asia Mică (Turcia) și din zona Odesei (Rusia).

Au fost înregistrați subiecți din toate generațiile de vorbitori, cu grade diferite de instruire. Mulți dintre aceștia sunt plurilingvi, datorită statutului aparte al răspândirii teritoriale a dialectului: pe de o parte au venit în contact permanent, prin comerț sau păstorit, cu vorbitorii limbilor balcanice (greacă, albaneză, slava macedoneană, bulgară) și prin realitățile nou create în urma destrămării Imperiului Otoman. Granițele nou create ale statelor balcanice s-au fixat în zone locuite de aromâni, separându-i, în mod artificial, membrii aceleiași familii rămânând în țări diferite.

2. Studiul interferențelor lingvistice la nivel balcanic este o temă de actualitate, dată fiind situația de astăzi din zona cercetată, unde, alături de aromâni, există slavi macedoneni, bulgari, albanezi, greci.

Interesul cercetării constă în relevarea modului în care dialectul aromân se conservă în mediu aloglot. Totodată, raportarea la dacoromână conduce la rezultate importante privind romanitatea nord- și sud-dunăreană.

Vom face prezentarea noastră evidențiind concordanțe cu dacoromâna, conștiința românității, precum și particularități de grai nesemnificate până în prezent.

2.1. Un aspect interesant din zona Pindului privește unele toponime, de origine românească, care apar în zone unde populația aromânească a fost asimilată: astăzi *Discata* (< vb. *disic* ‘despic’ < lat. *dissecare*), *Carpenisi* (**cărpiniș* < *carpen* < lat. *carpinus*). Alte toponime există azi în localități aromânești: *Ĝug* ‘jug’ < lat. *jugum*, *Ampirătoare* < lat. (*Via*) *Imperatoria* (toponim înregistrat în apropiere de Mețovo (Aminciu), cea mai importantă așezare aromânească din Pind. Altele sunt localități al căror nume a fost tra-

duș în greacă *Nsare* (*kari* „Locul unde apune soarele”), tradus de greci în *Anilion* ‘fără soare’, *Amer*, tradus de greci în *Milia* ‘măr’, sau lăsate ca în graiul aromânilor *Cornu* și *Paltin*.

2.2. Din bogatul material lexical înregistrat în graiul pindean ne-au atras atenția câțiva termeni de origine latină păstrați în zona *Siracu – Mețovo* (*Aminciu*).

Zona Mețovo–Siracu este una din vetrele românismului sud-dunărean⁴, ceea ce explică păstrarea unor termeni latinești, în timp ce în alte graiuri au fost înlocuiți cu termeni împrumutați din slavă, greacă, albaneză. Toți termenii sunt comuni cu dacoromâna.

floare: *flôare* (< lat. *flos, florem*) în Pind, față de *lilîce* (cf. alb. *lule* ‘floare’ + suf. *-îce*), *lulûdă* (< gr. *λουλούδι*), în restul aromânei;

pară: *perû* (< lat. *pîrus*) în Pind, față de *gôrțu* (cf. sl. *gora* ‘pădure’ + suf. *-(i)ři*), *dârdă* (< alb. *dardhë*), în restul aromânei;

înțeleg: *anțilég* (lat. *intelligere*) în Pind, față de termenii împrumutați din greacă: *akicăsescu* (< gr. *απεικάζω*) și *dukescu* (< gr. *δοκιμάζω*), în restul aromânei;

vindec: *vîndic*^U (< lat. *vindicare*) în Pind, față de *yitripsescu* (< gr. *ιατρῆύω*), în restul aromânei;

cătușă ‘pisică’: *cătușă* (< lat. *catta* + suf. *-ușă*): în Pind, față de *măță* (cf. alb. *mace*), în restul aromânei.

Sunt interesante fonetismele *ceapă* (< lat. *caepa*), *cer* (< lat. *caelum*), *place* (< lat. *placere*), în care s-a păstrat africană *ç* față de *ț*,

⁴ Prima atestare a localității Mețovo (Aminciu) este din 1380 în cronică fraților Philanthropinos Proklos și Komnenos. Ca așezare, Mețovo (Aminciu) este situat pe Via Egnatia, cunoscută aromâni sub numele de *Calea Mare*. Mețovo (Aminciu), cu 4 471 de locuitori, este locul de naștere al lui Evanghelos Averoff, ministru de Externe al Greciei în anii ’70–’80, care a sprijinit înființarea unui muzeu etnografic aromânesc la Mețovo (Aminciu), cu bogate colecții de artă tradițională. Încă din 1430, sultanul Murat II a acordat privilegiu *mincenilor* (locuitorilor din Aminciu), care păzeau trecătoarea Ciug, aflată la cumpăna apelor între Thesalia, Epir și Macedonia, cuvânt de origine latină pătruns și în greacă: *Zygos*. Aceste privilegii de autonomie locală au fost reînnoite în 1659 de sultanul Mehmet IV și au rămas în vigoare până în 1924, Mețovo (Aminciu) fiind centrul unei federații autonome locale formată din localitățile aromânești Siraku, Malakasi, Milia, Anilio, Votonosi, Palia Kou-tsoufliani (Platanistos) și Dervenita (Anthochori).

în restul aromânei. Precizez faptul că *place* l-am întâlnit într-un singur punct de anchetă, în localitatea Siracu⁵. Tot numai aici e păstrat adverbul *amó* < lat. **eccum modo*, înlocuit în toate graiurile aromânei de *tora*, de origine grecească. Locuitorii din Siracu știu că numai în graiul lor se păstrează aceste cuvinte, fapt recunoscut și de locuitorii satelor învecinate. Aceste particularități conservatoare nu pot fi atribuite unei eventuale influențe culte din partea românei literare, căci în Siracu nu au existat școli românești.

2.3. O altă categorie o constituie termenii de origine latină păstrați numai în zona menționată, dar care au în celelalte graiuri alți termeni corespondenți de origine latină sau cu origine necunoscută, cum ar fi:

răcit (fig.): *frigurat* (derivat din *frig* < lat. *frigus*) în Pind, față de *arcurat* (derivat din *arcăre* ‘frig’ < lat. **recor, -orem*), *arățit* (derivat din *arățe* ‘rece’ < lat. *recens*), în restul aromânei;

mă culc: *mi culcu* (< lat. *collocare*) în Pind, față de *mi bagu* (origine necunoscută), în restul aromânei;

apune (soarele): – *apuni* (< lat. *apponere*) în Pind, față de *ascăpiti* (< lat. **excipitare*), în restul aromânei;

custă ‘sporește’⁶: – *acustă* (lat. *constare*; cf. alb. *kushton*) față de *prucupsescu* (< gr. *προκοπό*).

2.4. În localitățile din Pind terminologia agricolă s-a conservat mai bine decât în celelalte graiuri ale aromânei, deși zona este o enclavă în mediu grecesc:

arátu (< lat. *aratru(m)*) ‘plug’; *strîmburări* (< lat. **stimularia*) ‘strămurare’; *câmbu* (< lat. *campus*) ‘câmp’; *áru* (< lat. *arare*) ‘a ara’; *săminu* (< lat. *seminare*) ‘a semăna’; *sățiru* (< lat. **sicilare/sicilire*) ‘a secera’; *trîru* (< lat. *tribulare*) ‘a treiera’; *sápu* (< lat. *sappare*) ‘a săpa’; *yízm* (< lat. *vindemiare*) ‘a culege via’; *vómeră* (< lat. *vomer, -ere*) ‘fier de plug, brăzdar’; *sărcleđu* (< lat. *sarculare*) ‘a prăși’.

⁵ Cf. DDA 992, s.v. *plac*: „Acest verb e complet asimilat și, în general, e înlocuit cu *arăsescu*” [< gr. *αρέζω*].

⁶ Pentru dacoromână, vezi Teaha 2005–2007, p. 243 și Vătășescu 1997, p. 45, 441.

Pindul este o arie conservatoare veche, care confirmă cele menționate anterior. Ultimii trei termeni: *yízmu*, *vómeră*, *sărc'lédʰ* nu s-au păstrat în graiurile nordice ale aromânei.

Deși este o zonă montană, favorabilă păstoritului, acești termeni dovedesc faptul că în măsură egală s-a practicat și agricultura în mod neîntrerupt.

2.5. Graiul pindean se caracterizează prin câteva particularități fonetice precum:

2.5.1. – Păstrarea lui *i* final asilabic după consoanele *ț*, *đ* (în alternanță morfo-fonologică cu *c*, *g*): *sațí* (sg. *sacʰ* ‘sac’), *fuđí* (pers. I. *fugʰ* ‘plec’), *porțí* (sg. *pórcu* ‘porc’), *múłđí* (pers. I *múłgu* ‘mulg’), față de *saț*, *fuđ*, *pórț(â)*, *múłđ(â)*, în alte graiuri. – Păstrarea lui *u* final plenison după o consoană la pindenii din Meșovo (Aminciu): *ámu* ‘am’, *ómu* ‘om’, *pótu* ‘pot’ *vrǎámu* ‘voiam’, etc. față de *amʰ*, *omʰ*, *potʰ*, *vrǎamʰ*.

2.5.2. – Sonorizarea consoanelor surde *c*, *t*, *p* precedate de nazală: *ngárcu* ‘încarc’, *múndi* ‘munte’, *scúmbu* ‘scump’ etc., față de *ncárcu*, *múnti*, *scúmpu* în celelalte graiuri. – Prezența, în cuvinte împrumutate din greacă, a consoanelor *θ*, *δ*, *γ* trecute la *t*, *d*, *g* în graiurile aromânești vorbite în mediu lingvistic slav: *θimeIʰ* ‘temelie’ (< gr. *θεμέλιον*), *luskídă* ‘așchie’ (< gr. *λουσκίδα*), *γambró* ‘mire’ (< gr. *γαμπρός*), față de *timéIʰ*, *luskídă*, *grambó*. – Consoana *ș* se rostește dur, având ca urmare trecerea vocalelor anterioare în seria centrală: *șí* ‘și’, *șăd* ‘șed’, față de *și*, *ședʰ* în celelalte graiuri.

2.5.3. Sincopa vocalelor în poziție neaccentuată apare cu o frecvență mai mare în graiul pindean față de celelalte graiuri ale aromânei: *fîă* ‘făcea’, *vđă* ‘pleca’, *mga* ‘mânca’ *ță* ‘zicea’, *alnă* ‘urca’, *aná* ‘a aduna’ etc., față de *făță*, *fuđă*, *mâncă*, *dăță*, *alína*, *adună*.

3. Alături de particularitățile specifice graiului pindean, găsim (oarecum surprinzător) elemente de grai fărșerot⁷, explicabile prin

⁷ Fenomenul se regăsește și în alte așezări orășenești, întemeiate de aromâni: Crușova, Moscopole, Târnova. În memoria locală, la Crușova se cunoaște proveniența locuitorilor: din **Albania** (fărșeroți): din Buruva, Corcea, Moscopole (fărșeroți)

stabilirea păstorilor fărșeroți în Mețovo (Aminciu), așa cum ne-a relatat subiectul intervievat:

noi aȝa Amínĉu aveám⁸ doáú táxi⁸ di óamiń/ aveámu víńífl⁹ și bágá đimĉă⁹ și erá fáptă tu luláke¹⁰ ș-lȝa únă culȝare așá vinită, mușátă¹¹, arhundikáscă ș-ațĝă u bágá zanaĉăđfl¹² / u bágá émburfl¹³ / u bágá óáminífl di nvițătúră / dáscafl ațéfl¹⁴ /și avĝámu și álĝilí / álĝilí erá picurărli [...] și erá greu când⁸ ună feătă vinită sâ mărta la alĝi s-duțĝă la picurări // próta feătă de-aȝa de-Amínĉu și s-dúsi la picurări erá Táma al Aprázi // [noi, aici, în Aminciu, aveam două feluri de oameni: îi aveam pe vîneții ce puneau postav ce era făcut [vopsit] în liliachiu și căpăta o culoare așa vânătă, frumoasă, domnească și pe aceea o purtau meșteșugarii, o purtau negustorii, o purtau oamenii cu învățătură,

și graboveni), Pleasa, Pojani și grămosteni din Nicolîța și din **Grecia**: pîdeni din Breaza, Vuhorina, Mețovo (Aminciu), Samarină și grămosteni din Gramoste, Lino-topi. De asemenea, în Moscopolie fiecare cartier reprezenta un alt grup de aromâni: fărșeroți, graboveni din Greava, pîdeni din Mețovo (Aminciu), grămosteni din Gramos. De aceea denumirea de moscopolean nu acoperă o realitate dialectală, însemnând ‘locuitor al Moscopoliei’, iar ceea ce s-a denumit *grai moscopolean* este, de fapt, ținând seama de particularități, graiul *grabovean*, numit ca atare de Gh. C. Roja, grai vorbit în localitățile Greava, Lunca, Nicea, localități de unde provenea doar o parte a populației Moscopoliei.

⁸ *táxi*, s. pl. de la *táxe* ‘clasă’ < gr. *τάξις*.

⁹ *đimĉă*, s., ‘dimie, postav de lână’ < gr. *δίμυτον*; *adiĉmĉă* cu proteză în celelalte graiuri.

¹⁰ *luláke* ‘liliachiu’ < gr. *λουλάκι*.

¹¹ *mușátă* adj. ‘frumoasă’ < lat * (in) *formusiatus*, formă pe care în dacoromână o regăsim în *înfrumușa* (CDDE 2003; DER).

¹² *zanaĉăđfl*, s. pl. art. de la *zanaĉăđ* < *zănáti* < tc. *sanat* ‘meserie, meșteșug’, cu desinența de plural: [-(*đ*)*đfl*] la substantivele masculine. Desinența de plural în discuție vine din greacă [-*áδες*], iar substantivele cărora li se adaugă la plural sunt împrumuturi relativ recente din greacă și turcă: [*đ*]: [-*áđ*]: *amirá* : *amiráđ*, *căsăbá* : *căsăbáđ*, *pără* : *părăđ*, *udă* : *udăđ*.

¹³ *émburfl*, s. m. pl. art. de la *émbur* ‘negustor’ < gr. *έμπορος*. Adaptarea împrumutului din greacă s-a realizat prin articularea cu art. hot. enclitic *l*, ca în graiul grămostean; în graiul fărșerot, grupul *rl* s-a redus la *r*, probabil înaintea fazei de palatalizare a lui *l*, deoarece în graiul fărșerot forma articulată definit la masculin este *émburi* (grupul *rl* nu se putea reduce la *r*).

¹⁴ Forma *ațéfl* îl păstrează pe *l* etimologic, care în dacoromână a evoluat la *i*.

dascălii aceia, și îi aveam și pe albi; albi erau ciobanii [...] și era greu când o fată „vânăță” se mărita la albi, se ducea la ciobani. Prima fată de aici, din Aminciu, ce s-a dus la ciobani a fost Tama a lui Aprazi].

Dintre acestea, semnalăm:

– *ɥ* final asilabic după grup consonantic în fonetismul *plângɥ* ‘plâng’, *caftɥ* ‘caut’ pentru *plângu*, *caftu* (forme așteptate în graiul pindean);

– labializarea lui *i* neaccentuat în: *aputrusírâ* ‘năvăliră’, *prumu-veără* ‘primăvară’, *alunusésçu* ‘treier’ pentru *apitrusésçu*, *prumu-veără*, *aluniséscu* în restul graiurilor pindene;

– trecerea lui *i* la *î/ă* în silabă neaccentuată ca în graiul fărșerot: *trâcûrâ* ‘trecură’, *văđúđ* ‘văzui’ etc., pentru *tricûrâ*, *viđúđ*;

– forma *sântu* ‘sunt’ (pers. 3 pl.), identică în graiul pindean vorbit în Meșovo (Aminciu) cu cea a fărșeroților plisoți (față de *suntu* < *sântu*, prin asimilare);

– *năsă*, pron pers. 3, sg. fem. ‘ea’ (formă specifică graiului fărșeroților din Albania);

– *e* nu se încheie la *i* în poziție finală neaccentuată (la fel ca în graiul fărșeroților din Albania): *mâre* adj. ‘mare’, *túte* ‘toate’, *ârme* ‘arme’, *pále* ‘săbii’, față de *mâri*, *túti* ‘toate’, *ârmi*, *páli*;

– *va* ‘trebuie’ (prez. impers. III sg.) se folosește la fel ca în graiul fărșerot, față de *prîndi* ‘trebuie’ în celelalte graiuri pindene: *va s-cântâm*, față de *prîndi va s-cântâm*.

4. Graiul pindean, cel mai conservator dintre graiurile aromânei, este totodată neunitar, fapt conștientizat de vorbitori:

Mațúți / Calári / Sirácu / véclʉ Sirác^ɥ ș-Vaθimîț / ațeáli sânt^ɥ a noás-tri ținț / ș-álte ma-nsus^ɥ de-apóœa cări va ájbâ Vavúsa/ Avdêla / Fúrca / erá múlți / ála nu zburásc tuț únâ íđýa límbă/ [Mațúți / Calári / Sirácu / vechiul Siracu ș-Vaθimîț / acelea sunt ale noastre cinci [sate] / și apoi altele mai sus care trebuie sa fie Vavúsa / Avdêla / Fúrca / erau / dar nu vorbesc toți același grai] [Cósta al^ɥ Mitl̥, 69 ani; Siracu, Grecia].

5. O preocupare lingvistică în direcția inaugurată de George Murnu a fost pentru noi, în timpul cercetărilor de teren, identifica-

rea unor cuvinte de origine aromână în graiurile grecești nordice, fapt care evidențiază importanța românității în acest spațiu. Se exemplifică prin termeni precum *arat*, *plug*, *cupăcâ*¹⁵ ‘stejar’ (cu derivatele *cupăcînă* și *cupăcâr*) și cu toponime.

În graiurile grecești din Epir, am atestat cuvintele:

alas ‘las’ < ar. *las*¹⁶ < lat. *laxare*, pentru gr. *αλίμονο*; **albu** ‘alb’ < ar. *alb*¹⁷ < lat. *albus* pentru gr. *άσπροσ*; **aus** ‘bătrân’ < ar. *aus*¹⁸ < lat. *avus* + *-úšŭ* pentru gr. *γέροσ*; **apă** < ar. *apâ* < lat. *aqua* pentru gr. *νερό*; **âțe** ‘aici’ < ar. *aḡāṭe* < lat. *ad-hacce* pentru gr. *εδώ*; **yin** ‘vin, subst.’, < ar. *yin*¹⁹ < lat. *vinum* pentru gr. *κρασί*; **pátru** < ar. *pátru* < lat. *quattuor* pentru gr. *τέσσερις*; **murízo** ‘muri’ < ar. *mor*²⁰ < lat. *moriri* pentru gr. *πεθαίμω*.

Alte elemente lexicale am atestat în zona estică a muntelui Olimp¹⁵:

acrișus ‘acreală’ < ar. *acriș*²¹ < derivat de la lat. *acru* + suf. *-iș* pentru gr. *τρογόλω*; **anila** ‘milă’ < ar. *níllā* < sl. *milŭ*, pentru gr. *παίδεμα*; **aríțus** < ar. *aríc*²² < lat. *ericus*¹⁶, pentru gr. *σκαντζόχοιρος*; **bárba** < ar. *bárbā* < lat. *barba*, pentru gr. *πυγούνι*; **batán** ‘dârstă’ < ar. *bātán* < lat. *battualia*, pentru gr. *μέρος με νερό, όπου χτυπούν τα υφαντά για να πικλώσουν*; **blúda** ‘urticarie’ < ar. *blândā* < lat. *blandus*, pentru gr. *αλγεινος*; **brjásca** < ar. *brōáscă* < lat. **broasca*, pentru gr. *βάτραχος*; **cačúla** ‘căciulă’¹⁷ < ar. *căciulă*, cf. alb. *kësuljë*, pentru gr. *καπάκι γούνα*; **cánura** ‘canură’ < ar. *cánura* < lat. *cannula*, pentru gr. *μάλλινη κλωστή γνεσμέση στη ρόκα*; **canutus** ‘cărunt’¹⁸ < ar. *cānut*²³ < lat. *canutus*, pentru gr. *γκρίζος*; **capúša** ‘căpușă’¹⁹ < ar. *cāpușā*, cf. alb. *këpushë*, pentru gr. *τσιπούπι πλατι*; **cása** < ar. *cásā* < lat. *casa*, pentru gr. *σπίτι*; **cornutus** ‘cornut’ < ar. *cornut*²⁴ < lat. *cornutus*, pentru gr. *αυτός που έχει κέρατα*; **dala** ‘zară’ < ar. *dalā*, cf.

¹⁵ Vezi și Douga-Papadopulu–Tsitsilis 2006.

¹⁶ Cf. Murmu 1902, p. 22: „din rom. provin ngr. ἀρίτζιος”.

¹⁷ Vezi și Brâncuș 1983, p. 53; Brâncuș 1995, p. 30; 56 atestă forma *căsuuă* ca „o întrucisare a termenului fărșerot cu corespondentul albanez”; Saramandu 1981, p. 395.

¹⁸ Vezi și Vătășescu 1997, p. 257.

¹⁹ Vezi și Brâncuș 1995, p. 31.

alb. *dhallë*, pentru gr. *βουτυρόγαλα*; **fócus** ‘foc’ < ar. *foc*^U < lat. *focus*, pentru gr. *φωτιά*; **gurgúla** ‘gurgui’ < ar. *gurgúlu*^U < lat. *gurgulio* pentru gr. *στρογγυλή πέτρα*; **gúša** < ar. *gúša*²⁰ < probabil lat. *geusiae*; cf alb. *gušë*²¹, pentru gr. *βρογχοκήλη*; **lač** ‘negru’ < ar. *laĵ* < lat. *laius* pentru, gr. *κόρακας*; **mútus** ‘mut’ < ar. *mut* < lat. *mutus*, pentru gr. *μουγγός*; **pétur**^U ‘foaie de plăcintă’ < *péturâ* < lat. *pitula*, pentru gr. *Φιάλες, κομμάτι της πίτας*; **strunga** ‘strungă’²² < ar. *strungă*, cf. alb. *shtrungë*²³, pentru gr. *πόρτα των προβάτων*; **šóputus** ‘izvor’ < *šóput* < bg. *šipot*, pentru gr. *πηγή*; **vitul**^U ‘vătui; ied de un an’ < ar. *vitúlu*^U, cf. alb. *vëtulj(ë)*²⁴, pentru gr. *κατσίκι μετα ένα έτος*.

5.1. Interesantă este pătrunderea în greacă a cuvintelor *stragllátos* ‘străghiață’ < ar. *strâg lât*^U < lat. *extra-coagulata* și *mârcat*^U (< lat. *marcere* REW 5345), *úrda* ‘urdă’²⁵ < ar. *úrdă*²⁶, cf. alb. *urdhë*, generale în aromână. *Stragllátos* este folosit curent în terminologia culinară pentru comercializarea produsului specific aromânesc. Păstrarea termenului latinesc în aromână (cu sensul ‘a putrezi, a se macera’ din latină), față de dacoromână și de limbile balcanice, în care a pătruns *iaurt* (< tc. *yogurt*) demonstrează că aromânii au păstrat vechea rețetă de preparare a acestuia, nefiind nevoie să împrumute un alt procedeu, și, implicit, termenul pentru produsul finit.

5.2. Observăm că în lista termenilor aromânești pătrunși în graiurile grecești din Epir și regiunea Pieria, cu excepția lui *šóput*^U, de origine slavă, toți sunt moșteniți din latină sau din substrat, fapt explicabil prin vechimea termenilor aromânești. În formele grecești apar consoanele *č*, *ĝ*, *š*, *j*, inexistente în greacă, iar *đ* trece la *d*, de unde rezultă că termenii nu au fost adaptați fonetic la sistemul

²⁰ Cf. Meyer-Lübke 1911, p. 23; Murnu 1902, p. 25: „Din. rom. provin ngr. γκοῦσα”

²¹ Vezi și Brâncuș 2012 (sub tipar).

²² Vezi și Brâncuș 1983, p. 117; Brâncuș 1995, p. 44; Saramandu 1981, p. 395.

²³ Vezi și Brâncuș 2012.

²⁴ Vezi și Brâncuș 2012.

²⁵ Vezi și Brâncuș 1983, p. 125.

²⁶ Tot din rom. provin ngr. *οὔρδα* (Murnu 1902, p. 37), bg. *urda*, sb., slov., rut., ceh. *urda*, pol. *horda*.

limbii grecești. Existența acestor fonetisme în graiurile grecești din nord se explică printr-o importantă prezență aromânească în zonă. Este posibil ca aceste cuvinte să fi rămas de la o populație aromânească grecizată. Tot în acest sens amintim faptul că în graiurile grecești de nord, vocalele *e*, *o* în poziție neaccentuată se închid la *i*, *u* ca în aromână: *γεράματι* > *γῖράματι* ‘bătrânețe’, *αλωνίζω* > *αλοννίζω* ‘treier’. La nivel consonantic atestăm fonetismele *cʰ*, *gʰ* specifice aromânei pentru *cl*, *gl* din greacă: *κλαφται* > *κλ'αφται* ‘scâncesc’, *γουλανός* > *gl'ανός*. Fenomenul este semnalat pentru albaneză în dialectul tosc de Grigore Brâncuș (2012) pe baza *Atlasului dialectal al limbii albaneze*: „În aceeași zonă sudică, și grupul paralel *gl* (rostit *gʰ*) a evoluat la fel (I, h. 59b, vechiul grup *gl* în *gju* „genunchi”, *zgjua* „stup”, *i gjatë* „lung”)”.

5.3. O problemă interesantă privește cuvântul *sărmăniță* ‘leagăn’, a cărui origine este controversată: în DDA se spune că termenul provine din greacă, în timp ce în *Dicționarul etimologic al limbii grecești* al lui Triandafilidis se precizează că termenul provine din aromână. Identificăm în acest cuvânt partea finală *-iță*, care pare a fi un sufix diminutival, fără a cunoaște cuvântul de bază.

6. În ceea ce privește aspectele etnografice ale zonelor cercetate, menționăm două:

6.1. Jocul *aruyucării*, echivalentul călușarilor. Semnificația este aceeași ca în cazul călușarilor din spațiul dacoromân, aceea de ritual de trecere. Termenul *aruyucărî* are la bază cuvântul grecesc *άλωγος* ‘cal’. La fărșeroți termenul apare sub forma de *liyucărî*, care susține această etimologie.

În dimineața Anului Nou, băieții se fac *liyucări* sau *aruyucări*: își pun o mască cu o coada de vulpe în vârf, o trag peste față și mai pun o coadă de vulpe în spate, după care se duc în mijlocul satului și joacă, sunând cu clopoței. Abia apoi urmează colindul prin case. În Vlaho-Vlisura se îmbracă în costum de soldat²⁷, își pun o mască pe

²⁷ Brâncuș 2004, p. 48 și 1991, p. 111: *călăraș* în limba română semnifică și ‘soldat de cavalerie’.

față și poartă săbii din lemn, se strâng în cete și pornesc pe la case spre a ura. Ceremonialul presupune lovitul săbiilor și săritul peste foc. Recent au fost primite și fetele în cetele de *liyućári*.

6.2. În multe din localitățile vizitate se practică obiceiul Sânzienelor, numit în aromână *Tayaní* (cu sensul de ‘Sfântul Ion’, echivalentul *Sânzienelor* din dacoromână). I.-A. Candrea afirmă că în dacoromână termenul *Sânziene* provine din *Sanctus/a dies Johannis*²⁸. Interesantă este, așa cum a arătat Grigore Brâncuș²⁹, concordanța cu alb. *Shëngjiin*, termen preluat din lat. *Sanctus Johannes*. În aromânescul *Taianí, ta* (fem.) provine din lat. *Sancta* din *Sanctus/a dies*. Corespondentul lat. *Johannis* este în aromână *Ianí* ‘Ion’, formă adaptată după gr. *Ιώνη*. Semnificația magică este aceeași ca în spațiul dacoromânesc. Sărbătoarea Tayiani se ținea în ziua de 23 iunie. Pericle Papahagi³⁰ afirmă că grecii, bulgarii, sârbii și albanezii nu cunosc această sărbătoare.

La Vlaho-Clisura, în ajunul zilei de 23 iunie, femeile porneau în căutarea unei plante numite *cusîță* ‘ferigă’ și o acopereau cu frunze pentru a nu fi luată de altă femeie. Atunci când găseau planta căutată o însemnau, adică fiecare femeie lega planta găsită cu un șnur roșu, apoi culegeau sulfina pe care o foloseau la împodobirea găleții în care aruncau *cusîța* împletită în cunună. După ce găleata era ornată cu flori se mergea la trei izvoare, *șópati*. La fiecare *șópat*, cât timp se lua apă, se interpreta un cântec ce a intrat în ceremonialul de nuntă: „úmplesórá, veársá frate.” La miezul nopții, găleata, în urma unui ritual, era „condusă la culcare”. În dimineața zilei de 24 iunie fetele mergeau și luau *cusîța* din găleată și o împleteau în cozi pentru ca părul să crească mai frumos. Însoțite de băieți, care purtau săbii din lemn mergeau la casele oamenilor să dea apă din găleata în care a fost planta: pentru această apă ei primeau un ban de argint. Cine bea apa în care a dormit *cusîța* nu se îmbolnăvea tot anul, femeile deveneau fertile iar fetele își găseau ursitul.

²⁸ Vezi „Grai și suflet”, III/2, 1927, p. 428.

²⁹ Brâncuș 1999, p. 54; 2004, p. 167-169. Vezi și Vătășescu 2009, p. 193-202.

³⁰ Papahagi 1900, p. 29.

Fetele din satele din jurul orașului Veria împodobesc găleata cu piese de argint din port. Când se întâlnesc două cete, schimbă câte un ban de argint, spunând că podoabele de argint spălate cu apă de la *Tayiani* nu se mai înnegresc.

În jurul Avdelei, în timp ce femeile desfășoară ritualurile de *Tayiani* bărbații petrec într-un mod diferit. Îl îmbracă pe unul dintre ei în mireasă, îl urcă pe un măgar și îl plimbă pe la trei fântâni, unde îl pun să se închine. Tot drumul se trag focuri de pușcă. După ce încheie acest drum, se duc în centrul satului (*misuhori*) și joacă.

Seara, fetele mergeau cu băieții prin sat cântând:

Taýáni ianizmáta 'Taýáni *înmiresmata*',
 Cócâza ș-ma l'ícâza 'Coacăză și mică',
 ȷu-nkísóși di-mi te-adráșl 'Unde te pregătești să pleci de mi te-ai
 gătit',
 nkísí la náuli frați, 'Mă pregătesc să plec la cei nouă frați',
 Náuli frați, ninsuráti, niisusíti 'nouă frați, neînsurați, nelogodiți',
 S-nu ȷa párá aráu, gâlçátá sor^u 'Să nu-ȷi pară rău, găleată, soro'
 Că múlți șóputi nu ȷi-alágám^u 'Că nu te-am dus la multe izvoare',
 Că di veárâ ma s-bânám^u 'Că la vară, dacă o să trăim',
 Ma múlți va ȷi-alágám^u 'La mult mai multe [izvoare] o să te ducem'.

Cele două fapte etnografice, *Sânzienele* și *călușarii*, evidențiază o moștenire latină comună la românii nord- și sud-dunăreni, care, în cazul Sânzienelor, se regăsește și la albanezi.

7. În unele privințe se confirmă constatările anterioare privind particularitățile graiurilor cercetate de noi. Am întâlnit fenomene noi (evoluții recente) sau fenomene nesemnificate până-n prezent. Prin arhaicitatea lor, cele mai interesante sunt graiurile din Pind, unde elementul latin s-a păstrat mai bine. Tocmai prin aceste elemente conservatoare, graiurile din Pind se apropie mai mult de dacoromână. Ca și în cazul fărșeroților din Poian (vechea Apollonia), conștiința romanității este foarte trează. Este explicabil, pentru că Via Egnatia (arom. *Calea Mare*), cea mai importantă arteră de circulație în perioada romanității, trece prin Mețovo (Aminciu) și alte localități din Pind. Alte importante drumuri romane trec prin *Muloviște*, *Pisuderi*,

Vlahoclisura. Menționăm faptul că cele mai importante trecători montane păstrează drumuri latinești: *Giug* (lângă Mețovo), la cumpana apelor între Tesalia, Epir și Macedonia. Lângă localitatea aromânească Pisuderi se află pasul (trecătoarea montană) *Vigla* (< lat. *vigilia*). La *Vigla* au fost, pentru prima dată în istorie, atestați aromânii, sub denumirea de *vlahi oditi* ‘vlahii călători’, de către istoricul bizantin Kedrenos. Autorul spune că aceștia l-au omorât pe David, fratele țarului Bulgariei, Samuil. Termenii *βιγλα* și *ζυγος* sunt termeni grecești de origine latină. De asemenea, prin Beala de Sus trece un drum roman care leagă Macedonia de Epir. Nu e întâmplător faptul că lângă aceste importante trecători se află până azi așezări aromânești (puncte de pază). Și nu e surprinzător faptul că la aromânii din toate zonele cercetate e atât de vie conștiința romanității și a românității. E o constatare pe care am făcut-o și cu alt prilej, când am prezentat zona de câmpie a Albaniei, unde odinioară au debarcat trupele romane.

Au rezultat, din expunerea noastră, numeroase concordanțe cu dacoromâna – elemente conservatoare sau inovații –, dintre care unele n-au fost semnalate anterior. În cazul inovațiilor, este vorba de *inovații paralele*, ceea ce arată că dialectele aflate la distanță, fără contact direct între ele, ca în cazul aromânei actuale, față de dacoromână, evoluează nu numai divergent, ci și convergent. Am putea adopta, în acest caz, termenul de *dialect la distanță* (în loc de *dialect divergent*), așa cum s-au numit asemenea dialecte în literatura de specialitate³¹.

Aria geografică și statutul social al aromânei vorbite de diferite generații, precum și caracteristica ansamblului lexicului selectat, urmează să fie descrise în lucrare prin raportare permanentă la dacoromână, demonstrând încă o dată afirmația lui Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei (De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus)* (1716):

„Așadar, această Valahie, care se află în Moesia, este o parte a Valahiei mari, adică a Daciei celei vechi, iar locuitorii ei sunt rămășițele

³¹ Schimdt 2010, p. 201–225.

acelor romani pe care Aurelian Împăratul, precum am spus, îi strămutase din Dacia în Moesia. N-ar putea fi nimeni care să-mi tăgăduiască că tocmai din acei români [se trage] populația românească, cea care locuiește încă și astăzi în tot Epirul și în jurul Ianinei, căci graiul însuși ne este martor, dat fiind că și aceia vorbesc românește [...]”.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Brâncuș 1991 = Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor*, București, Editura Coresi, 1991.
- Brâncuș 1995 = Grigore Brâncuș, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București, Editura Caro Trading '94, 1995.
- Brâncuș 1999 = Grigore Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București, Editura Vavila Edinf, 1999.
- Brâncuș 2004 = Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor*, București, Editura Fundației „România de mâine”, 2004.
- Brâncuș 2012 = Grigore Brâncuș, *Atlasul lingvistic al albanezei. Concordanțe cu româna*, XXXI (sub tipar).
- Capidan 1942 = Theodor Capidan, *Macedoromanii, etnografie, istorie, limbă*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.
- Caragiu-Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine. A – putea*, București, 1914.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*, Ediția a doua, București, Editura Academiei R.S.R., 1974.
- DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- FD = „Fonetică și dialectologie”, București, I, 1959 și urm.
- Kyriazis 2012 = Doris K. Kyriazis, *Greqishtja – Shqipja – Arumanishtja. Vështrim etimologjik dhe sociolinguistik*, București (sub tipar).
- Douga-Papadopulu–Tsitsilis 2006 = Evanthia Douga-Papadopulu, Hristos Tsitsilis, *To glossiko idioma tis oreinis Pierias*, Salonic, 2006.
- Murnu 1902 = George Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischer*, München, 1902.
- RESEE = „Revue des études sud-est européennes”, București, I, 1963 și urm.

- REW = Meyer-Lübke = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1935.
- Papahagi 1900 = Pericle Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, s.l., s.n., 1900.
- Saramandu 1981 = Nicolae Saramandu, *Cuvinte românești (aromânești) în neogreacă*, în RESEE, XIX, 1981, nr. 2, p. 394–396.
- Teaha 2005–2007 = Teofil Teaha, *Din lexicul latin moștenit în graiurile românești actuale (IV)*, în FD, XXIV–XXVI, 2005–2007, p. 229–253.
- Vătășescu 1997 = Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină în limba albaneză în comparație cu româna*, București, Editura Universității, 1997.
- Vătășescu 2009 = Cătălina Vătășescu, *Concordanțe semantice între română și albaneză privitoare la numele nașterii sărbătorii Sfântului Ioan Botezătorul în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (eds.), Lucrările celui de-al doilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București, Editura Universității, 2009, p. 193–202.

THE AROMANIANS FROM SIRACU AND AMINCIU
(MEȚOVO – PIND, GREECE). LINGUISTIC AND
ETHNOGRAPHIC ASPECTS

(Abstract)

This paper presents the results of our field research on Aromanians from Greece: linguistic aspects of the Pindens from Aminciu and Siracu localities. A special attention was drawn in our paper on the presence of linguistic particularities with Farsherot speech, which we have identified at the Pindens from Aminciu. Another interesting fact emphasized in our research is the conservative feature of the Pind area.

CUVINTE-CHEIE: *dialectul aromân, dialect la distanță, lingvistică balcanică și romanică.*

KEYWORDS: *Aromanian dialect, distance dialect, balkan and romance linguistics.*

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
elanevaci@yahoo.com*